

DR. KADLÓT ERZSÉBET

címzetes egyetemi docens, MKT főtitkár

SZAKKÖNYV A VALÓSÁGRÓL

Tankönyvbemutatón a kritikai értékelések rendszerint meghatározott fordulatokkal kezdődnek. Rendre elhangzik az „újszerű, mégis nagyon egyszerű”, „könnyű tanulni és tanítani”, s az ehhez hasonló – magasztalónak szánt – értékelés. Sok esetben mélyenszántóbb gondolatokat nem is hallunk. Ez lehet a kritikusok hibája, lehet a tankönyveké, miénk, a célközönségé, a forráshiányé, a nyomdáié, stb. Ezt nem tisztzem megítélni.

Ennek a **szakmai** tankönyvnek az értékelése azonban bizonyosan nem intézhető el pár hasonlósággal, formás mondattal; egyszerűnek, könnyű olvasmánynak pedig bizonyosan nem mondható. Hagyományos értelemben véve **ez nem is tankönyv**, sokkal inkább **enciklopédia**.

Ez a tény már önmagában véve is meglehetősen aláássa a bemutatására vállalkozó önbizalmát. **27 szerzős** enciklopédiát bemutató személy soha nem lehet olyan szemérmes, hogy a teljes munkát 20 percen – akár csak a figyelemfelhívás szintjén – elemezze vagy értékelje. Azt azonban talán hitelesen megteheti, hogy szemezget a könyvből és felhívja a figyelmet a legkülönlegesebb élményekre. Magam is csupán erre mertem vállalkozni.

A jobboldali realizmus, mint napjaink – széles értelemben vett – büntető jogának tükörképe

Az elméleti fejezeteket általában csak a kriminológia iránt elkötelezett, nagyon mély érdeklődésű emberek szeretik olvasgatni. Többnyire túlságosan távolinak, némelykor kimondottan avítottaknak, végeláthatatlanul unalmasnak szokott tűnni, s nekem sem feltétlenül a kedvencem. Most azonban elsőként mégis a Kriminológia c. elméleti fejezet egyik alcíme ragadott meg.

Kriminológia elméletet – szerintem – **tanítani sem hálás** feladat, minthogy történelmi koronként tagolva is sok az irányzat, a név, az évszám, az adat, s ezek egy idő után menthetetlenül keverednek a hallgatók fejében. A diák készséggel lemondana róla, hogy a más tárgyakból már szintúgy ismert szerzőkkel most mélységében is meg kelljen ismerkednie. A rengetegféle iskola (irányzat) rendszerezésével – lássuk be – olykor még a szakember is csak aránytalan „kínok” árán boldogul, a hallgatónak pedig maga a káosz.

Nem is bizonyos azonban, hogy ezt a fejezetet „tanóra szerűen” a tankönyvben megírt enciklikus részletességgel kell tanítani. **Bizonyos részek megtanulása** persze **elkerülhetetlen**, mint például általában a bűnözés-magyarázatok merituma, a devianciák, a feszültség,

vagy a címkézés elméletek lényege. Ennek a fejezetnek azonban nem a leckeszerű tanulás lehet a célja. Sokkal inkább **állandó kísérőjévé szegődik a hallgatónak**, az **oktatónak**, az érdeklődő **szakembernek**; ide mindig vissza lehet és **vissza kell lapozni**: vagy a jobb megértés kedvéért vagy bizonyos tételek igazolása miatt, vagy csak **kedvtelésből**. Én bizony utóbbi okból többször is elgondolkodva olvastam Borbíró Andrea tollából a **Realista kriminológiára** vonatkozó alcímet.

Bevallom, számomra a **jogi realizmus mindig is vonzó perspektívát jelentett**, s nem-igen hittem (hiszek) az eljárásjog egyik „szent tehenében”, az **ügynevezett materiális igazság tárgyalótermi megállapíthatóságának mítoszában**. Ennek törvényi követelményként való fenntartását öncsalásnak, a garanciák megrontójának és hiteltelennek tartom. Kodifikációs törekvéssé formálása pedig **sok esetben vezet a büntetőjog expanziójához**, annak **mindenhatóságát** vezérelvvé formáló büntetőpolitikákhoz – s ezek engem riasztanak. Ha nem is követem egészen **Nietzsche** felháborodott ismeretelméleti kritikáját, miszerint a bíróság igazságmonopóliuma a világtörténelem legnagyobb csalása, de Jerome **Frank** „jelenlétét” folyamatosan megélem. Naponta érzékelem, hogy az eljárási szabályok értékének devalválásával miként válik egyre inkább bírófűggővé a tényállás megállapítása, s miként lesz az igazsághoz kötött tárgyalás egyre **irracionalisabb** folyamattá.

A tankönyv említett fejezete alapján nem csupán megtanulhattam különbséget tenni baloldali vagy jobboldali realizmusok között; az ismételt olvasások után egyre inkább kikristályosodott bennem az a gondolat, hogy **az ítékezés során az anyagi igazság délibábjának kötelező hajszolása milyen mélyen gyökerezik a jobboldali realizmus szövetében**. Még inkább megdöbbsentem azon, hogy **a jobboldali realizmus milyen közel áll a jelenkori magyar valóság populizmusához**, kezdve az „áldozat nélküli bűncselekmények” jelentőségének lebecsülésétől, a közösségi rend önmagában való felsőbbrendűségének hangsúlyozásáig.¹

A jobboldali realizmus **alaptételei** ma a jogi közbeszéd és a hivatalos kriminálpolitika alaptételeivé avanzáltak. Közvetlenül határozzák meg a jogalkotást, közvetve pedig „üzemanyagot” biztosítanak ahhoz a ringlispílnél, amit jogalkalmazás gyakori „forgolódásaiban” tetten érhetünk. Csak néhány példát említve:

¹ Emblematikus figura ebből a szempontból Wilson, akinek a felfogása még abban is azonosságot mutat a mával, hogy az áldozat nélküli cselekmények közül kizárólag a kábítószerrel visszaélést tekintti említésre/figyelemre méltónak. Sőt, abban is előfutára napjainknak, hogy milyen ravaszul kerül meg a fehérgalléros bűnözés tényleges súlyának és veszélyének elismerését.

a) **A bűnözés, mint szociológia jelenség tagadása**, kristálytisztán tetten érhető a büntetések absztrakt és konkrét értelemben való **szigorításáról** megfogalmazott álláspontban, az **életmód szankcionálásában**, az **értékrend-függő gondolatbűnök** megbüntetésének kísérleteiben.

b) A **jóléti rendszer elítélése** (ti: a wilsoni felfogás szerint a jóléti háló csak felelőtlenségre szocializálja az egyént) alap gondolata lett annak, hogy **a jóléti rendszer eredeti teremtményeit**: a segítő munkavállalást, az ezen keresztül történő, a kriminalitás csökkentését célzó integrációt és reintegrációt² a jogalkotó önmaga ellentétévé varázsolja, s a legutolsó Btk-ban **halmozottan alkalmazható szankciórendszerre gyűrja a munkabüntetéseket a szabadságelvonással, ha lehet, a vagyoni hátránnyal, és ha még ez is kevés, az életmód további joghátrányokkal**. Ma már a Btk. rendszerében szinte alig vannak együttalkalmazási tilalmak, azt sugallva, hogy lényegében az lenne a kívánatos, ha totális rendszerben, életét eluralkoztatva büntetnénk az elkövetőt (érezze csak a többszörös hátrányt), s halálig vezekelne az alkalmi hibáért is. Ez a szemlélet bizony már mélységében ott van a tárgyalóterekben is – s innen nehéz lesz visszafele lépkedni.

c) A **szociális ellátórendszerre való egyéni igény „függőségi kultúraként”** való megbélyegzése egyenesen vezet ahhoz a jogi megoldáshoz, hogy ha a munkabüntetést, például a közérdekű munka szankcióját az alany felajánlott munka hiányában nem tudja teljesíteni, akkor éppen úgy szabadságvesztés legyen a „jutalma”, mint annak, aki nem is akarja végrehajtani. Évek óta tudja, ismeri a jogalkotó is az átváltoztatás súlyos anomáliáit és mégsem történik semmi.

d) A modelljében és sztereotípiáiban is **hagyományos családmodell és konzervatív élet szemlélet feltétel nélküli elismertetése, egyéb intézkedésekkel való kikényszerítése** a bűnözés megelőzésében tölti be a „nagy birodalmi lépegető szerepét”. A **morális alapú szegénység felfogás** értékke avatásával együtt (ti. van érdemes és nem érdemes szegény), nem csupán a „te szegényed meg az én szegényem” közötti különbségtétel jött létre, hanem az is, hogy az „én jó szegényem, aki szemmel tartja a te rossz szegényedet, feltehetően a bűnözőidet”. A **közösségi terek totális kontroll alá helyezésére** irányuló elgondolásokkal karöltve (lásd: közösségi média fürkészésre használata) a politika **igyekszik kiváltani a „bűnösségtudatot”** úgy általában, a bűnözéssel való azonosulás érzetét azokban is, akik közelében nem járnak a bűnnek, **de – értékazonosságukat folyamatosan deklarálendő – nem kívánnak** biológiai térfigyelőrendszerként, besúgóként facebook-fürkészőként „üzemelni”.

² Ma már nem árt emlékeztetni arra, hogy a munkabüntetések változatos skálájának kialakulását korábban két dolog motiválta: a szabadságvesztés kiváltása és a szankcióval történő jövedelem biztosítása, ami kiemelheti az elkövetőt a börtön-ingából. Majd ehhez jött még egy harmadik cél: a jóvátétel biztosítása a sértettnek, illetve a megsértett közösségnek. Ma már ezekről szó nincs.

e) Sok materializálódott áthallás is van a jobboldali – kriminológiai – realizmus és a szándékolt vagy már megvalósult jogalkotás között. Csupán néhány példát kiemelve: A „tekintsünk magabiztos rosszállással az idegenekre” tételmondat óhatatlanul felidézi a **határozó-kriminalizációt**; az életmód sokszínű és „példa-gazdag” elítélése, ennek kommunikációja (ittasan alszik a járdán, mások meg hagyják, isznak a bolt előtt, s ezt tűrik) a **hajléktalanság büntetését**, annak megokolását villantja fel. A gyors rendőri reakciók intézményesítése melletti elkötelezettség óhatatlanul a – még a 2010-es választások idején – „beígért miniszterelnöki két pofon” képét ugyanúgy felidézi, mint ahogyan a rendpárti bűnözéskontroll kifejezés mindazt megjeleníti, ami az utóbbi években a büntetések szigorításával, a kriminalizáció végtelen kiterjesztésével a megtorló szemlélet hangsúlyozásával és az ítélkezésben való meggyökeresedésével járt. Említhetném továbbá a bűnfelderítés hatékonyságának adott abszolút prioritás hamarosan ránk köszöntő remekbe szabott megnyilvánulását, az új Be-ben a titkos eszközök szabályozását. Ennek központi magva, hogy bűnmegelőzési, hatékonysági okokból meg lesz itt figyelve és le lesz itt hallgatva mindenki, „hablatyolhatnak” a széplelkek bármit az emberi jogokról.

Nem írom tovább a fordítókulcsot, aki elolvassa a fejezetet, maga is tudja a példákat folytatni.

A jobboldali realizmus természetes „ellensége”

A jobboldali realizmus láthatólag mindazt nem veszi figyelembe, amit a tankönyv utolsó fejezete (Farkas Ákos tollából) „**A büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságának korlátairól**” tartalmaz.

Kiemelném, hogy a magyarországi jogi tankönyvekben nem túl gyakori a strukturált rendszerelmélet alapjainak bemutatása, s ez a fejezet ebben is **hiánypótló**. A tételes jogban sem rendszereket tanítunk, a hangsúlyok rég eltolódtak az óránként „frissülő” hatályos jogi matéria irányába – ami pedig hosszabb távon elég hasznavehetetlen.

Amennyiben tehát ebből a fejezetből csak annyit **megtanul** a hallgató, hogy **rendszerekben gondolkodjon**, azzal az életét jelentősen megkönnyítette a szerző, mert innentől fogva már értelmet keres a szöszmötölős, határidőkre, intézményekre vonatkozó szabályokban is. Ha pedig még azt is **elsajátítja**, hogy mindig meg kell próbálnia az **itt felsorolt stabil elvek szerint rendszereket felépíteni**, akkor bizony nagyon jól járt – és mi is. A hallgatóból gondolkodó, elemző szakember vált, bennünk pedig élhet a remény, hogy majdani jogalkotóként vagy jogalkalmazóként megérti és alkalmazza azokat az alkotmányos elveket, amelyek a jog kiszámíthatóságáról, a jogállamiság valódi céljáról, a tisztességes eljárásról és hasonló nem kevésbé jelentős követelményekről szólnak.

A fejezetet olvastán erősen elgondolkodtatott ugyanakkor, hogy vajon milyen mélyen is képes hatni a jobboldali realizmus métélye. Az éppen befejeződött Be. kodifikáció egy

bizonyos ponton erős hátra arcot vett, s a büntető igazságszolgáltatási rendszer elemeibe fő szabályként nem sorolta be a védelmet. Később ez finomodott ugyan, de valójában úgy zárult, hogy a védelemhez való jogot leginkább eretnekségnek tekinti a jogalkotó; a védőről éppen csak hogy imitt-amott megemlékezik, leginkább ahol korlátozni kívánja a jogait.

Ezzel összefüggésben felmerült bennem, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszer sajátosságainak feltárásában a kriminológia számára is maradtak tisztázatlan kérdések. A hétköznapiakban is **büntető igazságszolgáltatási rendszerről** beszélünk, s beszél a kriminológia is, de valójában ezalatt **csak** bűnözés elleni fellépést és a büntetőjogi felelősség megállapítását érti. Nos, ha egy kicsi változtatással: **nem felelősség megállapításáról, hanem felelősség tisztázásáról** gondolkodnánk, akkor evidens lenne mindenki számára, hogy a **rendszer szükségképpen része a védő**, akinek a feladata a védelem ellátása.

Az bizonyos, hogy a **szerző tapasztalati okfejtése helytálló** – nem ennek szól a kritika, de a ma igazságszolgáltatása éppen komoly kárát látja annak, hogy a védelmet – nem tekintik rendszeralkotó elemnek. Nagy „hagyománya” van a kelet-európai rezsimekben – és láthatólag a jobboldali realizmusban – annak, hogy **úgy akarják a védőt az igazságszolgáltatási folyamat – felelősségben osztozó – részévé tenni, hogy csupán a „biodíszlet” szerepét szánják neki s rossz néven is veszik, ha ezzel a szerepkörrel nem azonosul.**

Nincs szándékomban konkrét ügyeket e helyütt végig elemezni, de éppen minap kérdeztek meg tőlem, hogy **miért tart egy büntetőeljárás 14 évig**. Hát, ahogyan szokták mondani: sok oka van annak, hogy miért nem harangoznak, de az egyik mindenképpen az, hogy az **igazságszolgáltatási rendszer védőn kívüli elemei akkor is – a bünfelderítés folyamatából a védő minden indítványát, észrevételét kirekesztve – a hályogkovácsok magabiztosságával csak a saját vélelmeik (olykor bármi áron való) bizonyítására koncentrálnak, ha az merő feltételezés. Egyáltalán nem veszik figyelembe azt az alapigazságot, hogy egy ügy indulásakor (ide nem értve persze például az önfeljelentéssel, a beismerő vallomással indulókat) sok esetben a védelmi oldal az egyetlen, aki nem „fogalmatlan” azzal kapcsolatban, hogy „igazság-közeli” szempontból mi és miért is történt valójában.**

S a hatóságnak erre a „bezárkózására” a büntetőeljárás törvény rendszert épített, intranzigens módon annak alapkövérévé avatva a védő minél tovább tartó, minél hathatóssabb kirekesztését az eljárásból – természetesen a hatékonyság nevében. Ha ez még valóban párosul a jobboldali realizmus új építő kövével, a titkos eljárások fonatából épített Foucault-i panoptikummal – akkor már igazán csak a rendszer végső elemét, a bíróságot kell meggyőzni arról, hogy az ítékezés alapja nem a bizonyítás, hanem bizonyos „meghatározó” személyek értékrendjét követő hit, amelyet majd ismét belső szabályzatok közvetítenek, mint a Strasbourgban éppen megtámadott integritási szabályzat. (Az is egy speciális értékrend, nem más, mint az OBH elnökének értékrendje.)

A most vizsgált fejezet talán legmeggrázóbb gondolata, hogy ma még mindig meg lehet azt kérdejelezni, miszerint az **igazságszolgáltatás egyáltalán rendszer-e**, képes-e rendszer-

szerűen működni. A szerző is idézi: „**úgy kellene, de nem teszi.**” Nos, ha nem teszi, akkor **alighanem a működtetőkből** van a hiba és azokban, akik a **rendszerre integrálás helyett jogalkotással gondoskodnak arról, hogy a rendszer elemei egyre inkább szembe kerüljenek egymással és egymás életét nehezítsék.**

Számos példát tudnék erre a megállapításra is hozni, de álljon itt a legekleltásabb. Bizonyára annak jegyében, hogy a védő „nem része az igazságszolgáltatásnak” a Fővárosi BV Intézet parancsnoka és az alá tartozó objektumok egy éve harcolnak az ügyvédekkel a BV-be való bejutás kérdésében. A probléma éppen felfejlődőben van az Európa Tanács Miniszteri Bizottságánál történő meghallgatásig, minthogy egy éve hasztalan a küzdelem. Az új pannotikum építésébe azonban a BV úgy belelovalta magát, kiterjesztve azt a rendszer további elemeire, hogy attól még nekünk, védőknek is leesett az állunk.

Nem kajánul, hanem döbbenettel észleltük néhány hónapja, hogy mostanra már a rendszer belülről is bomladozik, a „gonosztevő védők nem is kellenek hozzá”. A BV ugyanis már a bíróságot sem tekinti rendszeralkotó elemnek, minthogy már vele sem kommunikál, kizárólag írásbeli kérelemre, (gondolom indokolt határozatra) mondja meg, hogy hol is tartják fogva a keresett személyt. Ja és persze ha BV-nek úgy tartja kedve, akkor erre majd három hét múlva válaszol. A fax csak elméleti lehetőség. (Intermezzo: Mekkora sikerként éltük meg az 1980-as évek végén, hogy létrejött az őrizetes nyilvántartása is, és egy telefonra meg tudta mondani a BV azt is, hogy két órával korábban kit, hol vettek őrizetbe.)

Ezek után – akár a jobboldali realizmus jegyében is kérdezhetném: hogyan is várjuk el az igazságszolgáltatás rendszerétől azoknak az elveknek a követését, ami a jobboldali populizmusnak is megfelel. Ahogy a szerző is írja: **a rendszernek, ha még rendszerként üzemelnek, akkor is megvannak az objektív korlátai:** a büntetőpolitika, az alapjogok és büntetőeljárás garanciák tisztelete, a dogmatika, - és szerintem az emberi tényezők. Ha azonban még nem is üzemeltetik rendszerként, rendszerszemlélettel, sőt a jogalkotással vagy a rendszer egyes szereplőinek biztosított túlhatalommal megtörik az összhangot - akkor néhez lesz teljesíteni a realizmusnak álcázott populizmus elvárásait is.

E rövid szemezgetés után jó szívvel ajánlom mindenkinek ezt a könyvet és nem a kötelező illem okán. Úgy vélem, hogy még a kriminológiával (büntetőjoggal) kevésbé „fertőzöttek” számára is meggyőző lehet az, hogy ha egyrészt ilyen távoli összefüggésekig lehet eljutni egy - egy szerző olvasásával, másrészt ennyit segít egy-egy fejezet a napi aktualitások feldolgozásában, megértésében akkor ez a könyv alapmű. S nem csupán azért mert szakmai színvonalas etalon, hanem azért is, mert annak szintűgy komoly gondolkodni valót ad, aki nem a büntetőjog közelében szocializálódott.